

UOT 34:343.2. Cinayət hüququ S. 25-29

VÜSAL MƏMMƏDOV

Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin
rəis müavini, Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin dissertantı
E-poçt: Memmedov.Vusal@justice.gov.az
DOI: <https://doi.org/10.64498/KYZVZ9456>

CİNAYƏTİN QƏFLƏTƏN BAŞ VERMİŞ GÜCLÜ RUHİ HƏYƏCAN (AFFEKT) VƏZİYYƏTİNDƏ TÖRƏDİLMƏSİ

Açar sözlər: fizioloji affekt, güclü ruhi həyəcan vəziyyəti, emosiya, hisslər, patoloji affekt, məhdud anlaqlılıq, məhkəmə-psixoloji ekspertizası, ekspert rəyi, emosional partlayış.

Keywords: physiological affect, crime of passion, emotion, feelings, pathological affect, diminished sanity, forensic psychological examination, expert report, emotional outburst.

Anahtar kelimələr: cınnet keçirmə, ani gelişən şiddətli ruhsal heyecan hali, duygu, hisler, patolojik affekt, azalmış ehliyet, adli psikoloji, bilirkişi raporu, duygusal patlama.

Ключевые слова: физиологический аффект, сильное душевное волнение, эмоция, чувства, патологический аффект, ограниченная вменяемость, судебно-психологическая экспертиза, экспертное заключение, эмоциональный срыв.

Affekt əsrlər boyu bir çox alimlər tərəfindən araşdırma mövzusu olmuşdur. Belə hesab olunur ki, “affekt” anlayışından ilk istifadə edən Aristotel olmuşdur. “Ruh haqqında” əsərində o, emosiyaların bir neçə növünü fərqləndirməklə hissləri və affektləri insanın davranışına təsir dərəcəsinə görə ayırmışdır. Onun fikrincə, hisslər ağıl tərəfindən dərk edilir və buna görə də həmişə davranışa təsir göstərmir. Aristotel “affekt” dedikdə şiddətli arzu, sevgi, sevinc, cəsarət, qorxu, kin, qəzəb, nifrət, paxıllıq, kədər və mərhəmət kimi açıq-aydın təzahür olunan emosiyaları nəzərdə tuturdu. Yəni, onun fikrincə affektlər nəzarət edilməsi çətin olan parlaq və güclü emosiyalardır. Affekt məntiqi dərk etməyə tabe olmur və xarici təsirlər nəticəsində yaranır. Belə bir vəziyyətin təsiri altında əvvəlki niyyətlər və qərarlar da dəyişir.

“Affekt” sözü latın dilində “affectus” sözündən əmələ gəlməklə, “özünənəzarətin itirilməsilə müşayiət olunan güclü həyəcan vəziyyəti”, “güclü qıcığa qarşı yaranan kəskin qısamüddətli emosiya”, “müsbət və ya mənfi çalara malik şiddətli davam edən qısamüddətli hiss” mənasını daşıyır. Psixologiya elmində “affekt” dedikdə, ani hərəkəti və daxili (psixofizioloji) təzahürlərlə ifadə olunan güclü və nisbətən qısamüddətli emosional hisslər başa düşülür. Affekt şiddətli və qısamüddətli emosional proses olmaqla insanın şüuruna və davranışına təsir göstərir və orqanizmin hərəkət, endokrin, ürək-damar və digər sistemlərinin fəaliyyətində dəyişikliklərə səbəb olur.

Affekt emosiyanın bir növü kimi aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə olunur:

- Qəflətən baş verməsi;
- Çox güclü həyəcan intensivliyi;
- Qısamüddətli olması;
- Kəskin təzahür olunması;
- Əvvəlcədən hesablanma bilməməsi.

Affekt şəxsiyyəti tam olaraq zəbt edən və insanın davranışına hiss olunacaq qədər təsir göstərən, kəskin davam edən emosional partlayışdır. Affektin diaqnostikası affektiv reaksiyaların yaranması, inkişaf etməsi və xüsusiyyətləri barədə xüsusi biliklərə malik olan psixologiya elminin nümayəndələri tərəfindən mümkündür.

Şüurun daralması səviyyəsindən asılı olaraq psixologiyada və psixiatriyada affektin iki növü fərqləndirilir: *affekt* (qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyəti) və *patoloji affekt* (şüurun tam daralması, impulsiv hərəkətlər və yaddaşın tam və ya qismən itməsi ilə müşayiət olunan psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması vəziyyəti).

Qeyd etmək lazımdır ki, təqsirləndirilən şəxsin cinayət əməlini törədərkən affektin hansı növünü keçirməsi onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələsinə birbaşa təsir göstərir. Belə ki, ictimai təhlükəli əməlin patoloji affekt vəziyyətində törədilməsi cinayət məsuliyyətini istisna edir, çünki affektin bu növü psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması hesab olunur ki, bu da anlaqsızlıq vəziyyətinin tibbi meyarına aid edilir. Belə bir emosional vəziyyətdə olan insan öz əməlinin (hərəkət və ya

hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya onu idarə etmək imkanından məhrum olur.

“Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən şəxsin anlaşıqlı olub-olmaması ilə bağlı məhkəmə-psixiatrik ekspertizasının aparılması üçün ən azı üç məhkəmə ekspertindən ibarət tərkibdə komissiya təşkil edilir. Yəni, şəxsin cinayət əməlini törədərkən patoloji affekt vəziyyətində olub-olmaması ən az üç ekspert-psixiatrik birgə rəyi ilə müəyyən olunur.

Cinayətin zərərçəkmiş şəxsin qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlərinin təsiri altında və ya bu hərəkətlər nəticəsində qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində törədilməsi anlaşıqlı vəziyyətdə törədilmiş cinayət hesab olunur, lakin cəzanı yüngülləşdirən hal kimi qiymətləndirilir. Qəsdən adam öldürmə, yəni digər şəxsi qəsdən həyatdan məhrum etmə 9 ildən 14 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırıldığı təqdirdə, qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə iki ilədək müddətə islah işləri və ya *üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.*

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsinin kommentariyasında (red. F.Y.Səməndərov) göstərilmişdir ki, fizioloji affekt vəziyyətində şəxsin öz davranışı üzərində nəzarəti zəifləyir, onun şüurunun dərk etmə əhatəsi daralır, o, öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək və onları idarə etmək qabiliyyətini qismən itirir. Lakin fizioloji affekt vəziyyəti şəxsi əxlaqsız vəziyyətə gətirmir, yalnız onu məhdud anlaşıqlıq vəziyyətinə salır. Belə psixoloji vəziyyətdə olan şəxs öz davranışı üzərində nəzarəti tam itirmir və qismən şüurla hərəkət edir. Deməli, şəxs öz əməlinin faktiki xarakterini və onun ictimai təhlükəli nəticələrini görür və dərk edir.

Məhkəmə psixologiyasında fizioloji affektə xas olan aşağıdakı üç fazanın mövcud olması müəyyən olunmuşdur:

1. *Affektə qədərki fazada* təqsirləndirilən şəxs üçün ekstremal psixotraumatik hadisənin gözlənilməzliyi, hadisənin ani olaraq baş verməsi. Məsələn: zərərçəkmiş şəxsin bıçaqla təqsirləndirilən şəxsin atasının üstünə hücum çəkməsi, hadisənin qarşısını almağa çalışan təqsirləndirilən şəxsin anasına və qardaşına bıçaqla xəsarət yetirməsi;

2. *Affektiv partlayış fazasında* emosional reaksiyalarının partlayış xarakterli olması, hadisə zamanı şüurunun qismən daralması, qavrayışının

fraqmentar olması və hafizəsinin pisləşməsi. Məsələn: zərərçəkmiş şəxsin hərəkətindən sonra bərk əsəbiləşib özündən çıxması, özünü ələ ala bilməməsi, hərəkətlərini nizamlamaqda çətinlik çəkməsi, zərərçəkmiş şəxsə neçə bıçaq zərbəsi vurduğunu və hadisədən sonra cinayət aləti olan bıçağı hara atdığını xatırlaya bilməməsi;

3. *Postaffektiv fazada* təqsirləndirilən şəxsin hadisədən dərhal sonra gücdən düşməsi, çaşqınlıq və yorğunluğun yaranması.

Qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyəti şəxsin psixikasını normal vəziyyətindən çıxarır, şüuru və zehni fəaliyyəti tormozlayır, özünə nəzarəti məhdudlaşdırır, insanın öz hərəkətlərinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək qabiliyyətini azaldır. Qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyəti sanki anlaşıqlılığı istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətinə - məhdud anlaşıqlılığa uyğun gəlir, həmin halda olan insan öz hərəkətlərini və baş verən hadisələri qismən də olsa dərk edir. Şəxsin cinayət əməli törədərkən qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində olmasına məhkəmə-psixoloji ekspertizası rəyindən sonra hüquqi qiymət verilir.

Cinayət qanunvericiliyimizdə affekt dedikdə, qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyəti başa düşülür və bu hal zərərçəkmiş şəxs tərəfindən edilən zorakılıq, ağır təhqir və ya sair qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlər nəticəsində (fizioloji affekt), habelə zərərçəkmiş şəxsin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışı ilə əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait nəticəsində (kumulyativ affekt) qəflətən yaranır. Yəni, bu vəziyyət müəyyən mənada təqsirləndirilən şəxsin öz iradəsindən kənarda baş verir, şəxs həmin hadisənin baş verməsini arzulamır, lakin hadisənin baş verməsi onun üçün qaçılmaz olur.

Fizioloji affekt zərərçəkmiş şəxsin bir psixotraumatik davranışı - zorakılıq, ağır təhqir, qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkəti nəticəsində baş verdiyi halda, *kumulyativ affektin* yaranmasına zərərçəkmiş şəxsin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışı ilə əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait səbəb ola bilər. Kumulyativ affektlərdə affektiv partlayış mərhələsi bəzi hallarda səbir kasasını daşıran “son damladan” - əvvəlkilərə nisbətən o qədər də əhəmiyyətli olmayan təsirdən sonra baş verir.

Kumulyativ affektə aid belə bir misala diqqət yetirək: 21 yaşlı gənc oğlan nənəsi (atasının anası) tərəfindən mütəmadi olaraq təhqirlərə məruz qa-

lmış, nənəsi onunla birlikdə anasını və bacısını da tez-tez nalayiq ifadələrlə təhqir etmişdir. Bundan başqa, nənəsi qonşuların yanında ona böhtan atmışdır. Hadisədən əvvəl gənc oğlan nənəsinin icazəsiz olaraq bacısının çantasında nə isə axtardığını görmüş, onların arasında bununla əlaqədar olaraq növbəti dəfə mübahisə yaranıqda yaşlı qadın nəvəsini itələyərək onun ünvanına söyüş söymüşdür. Gənc oğlan emosional vəziyyətində baş vermiş ani affektiv partlayış nəticəsində nənəsini xalatinin kəməri ilə boğmuş, daha sonra isə əlinə keçən küt əşya (külqabı) ilə nənəsinin başına bir neçə zərbə endirərək öldürmüşdür. Hadisədən sonra keçirilmiş məhkəmə-psixiatrik ekspertizası gənc oğlanın cinayət əməlini törədərkən anlaşıq vəziyyətdə olması qənaətinə gəlmişdir. Keçirilmiş məhkəmə-psixoloji ekspertizasından sonra isə məhkəmə gənc oğlanın cinayət əməlini qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində - affekt halında törətdiyi nəticəsinə gəlmiş və onun törətdiyi əməli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsinə (qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə) tövsif etmişdir.

Affekt vəziyyətində törədilmiş cinayətlərdə diqqət yetirilməli məqamlardan biri də həmin cinayətdən zərərçəkmiş şəxslərlə bağlıdır. Qanunun mahiyyətinə görə, həmin şəxs qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətinin yaranmasına səbəb olmuş zərərçəkmiş şəxsdir. Təcrübədə bəzən elə hallar olur ki, affekt iki və ya daha artıq şəxsin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışı ilə əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait nəticəsində baş verir, iki və ya daha çox şəx-

sin hərəkətlərinin (hərəkətsizliyinin) məcmusunda affekt inkişaf edir. Lakin təqsirləndirilən şəxs affekt vəziyyətində olarkən həmin hadisəyə qədər ona qarşı heç bir zorakılıq, qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkət etməmiş şəxsə zərər yetirərsə, təbii ki, həmin zərərçəkmiş şəxsə münasibətdə onun əməli yüngülləşdirici hal kimi qiymətləndirilə bilməz. Belə hallar ən çox hərbi xidmət dövründə baş verir. Məsələn, gənc əsgər ondan bir il əvvəl hərbi xidmətə çağırılmış əsgərlərdən bəzilərinin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışına məruz qalmış və bununla əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait nəticəsində üç əsgəri odlu silahdan açdığı atəslə qətlə yetirmişdir.

Aparılmış istintaqla müəyyən olunmuşdur ki, qətlə yetirilmiş üç əsgərdən ikisi mütəmadi olaraq gənc əsgəri təhqir etmiş, ona qarşı qanunsuz hərəkətlərə yol vermişdir. Lakin qətlə yetirilmiş üçüncü əsgər isə təqsirləndirilən şəxsə qarşı heç bir qanunsuz hərəkətə yol verməmişdir. Məhkəmə-psixoloji ekspertizasının rəyindən sonra məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin cinayət əməlini törədərkən qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində olması qənaətinə gəlmişdir.

Təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayət əməlinə ona qarşı qanunsuz hərəkətlərə yol vermiş iki zərərçəkmiş şəxs barəsində AR CM-in 122.2-ci - güclü ruhi həyəcan vəziyyətində iki və ya daha çox şəxsi qəsdən öldürmə maddəsi ilə hüquqi qiymət verilə bilər, ona qarşı heç bir qanunsuz hərəkətə yol verməmiş əsgəri qətlə yetirməsi üzrə isə Cinayət Məcəlləsinin digər maddəsi ilə cəza təyin olunmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / elmi red. F.Y.Səməndərov. I hissə: CM-in 1-189-1-ci maddələrinin şərh-i. - Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2023.
2. Васильев В.Л. Юридическая психология. СПб. Питер Ком, 1998.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб. : Питер, 2002.
4. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие для вузов / М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.
5. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза: учебник для вузов. Москва: Издательство Юрайт, 2024.
6. Ситковская О.Д., Конышева П.П., Коченов М.М. Новые направления судебно-психологической экспертизы. Москва: Издательство «Юрл-итинформ», 2000.

X Ü L A S Ə

Affekt insanın şüuruna və davranışına təsir göstərən və orqanizmin fəaliyyətində əsaslı dəyişikliklərə səbəb olan, şiddətli və qısamüddətli emosional prosesdir.

Patoloji affekt şüurun tam daralması, impulsiv hərəkətlər və yaddaşın tam və ya qismən itməsi ilə müşayiət olunan psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması vəziyyəti olmaqla, ən azı üç ekspert-psixiatrdan ibarət tərkibdə komissiya tərəfindən müəyyən olunur.

Fizioloji affekt və kumulyativ affekt vəziyyəti anlaşıqlığı istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyəti olmaqla, həmin halda olan insan öz hərəkətlərini və baş verən hadisələri tam deyil, qismən dərk edir. Şəxsin cinayət əməli törədərkən qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində olmasına məhkəmə-psixoloji ekspertizası rəyindən sonra hüquqi qiymət verilir.

Fizioloji affekt zərərçəkmiş şəxsin bir psixotravmatik davranışı - zorakılıq, ağır təhqir, qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkəti nəticəsində baş verdiyi halda, kumulyativ affektin yaranmasına zərərçəkmiş şəxsin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışı ilə əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait səbəb ola bilər.

COMMITTING A CRIME IN A STATE OF AFFECT (CRIME OF PASSION)

VUSAL MAMMADOV

*Deputy head
of the Forensic Science of the Ministry of Justice,
doctoral candidate at the
Forensic Science Center*

S U M M A R Y

Affect is an intense and short-term emotional process that influences a person's consciousness and behavior, causing fundamental changes in the functioning of the body.

Pathological affect is defined as a temporary disturbance of mental activity, accompanied by a complete loss of consciousness, impulsive actions, and a full or partial loss of memory, and is determined by a commission consisting of at least three psychiatric experts.

Physiological and cumulative affective states are mental disorders that do not exclude sanity, in which a person in such a state does not fully realize their actions and the events occurring around them. The fact that a person was in a state of suddenly arising intense emotional agitation (affect) at the time of committing a criminal act is assessed legally based on the conclusions of a forensic-psychological examination.

Physiological affect arises as a result of a single psychotraumatic event – such as violence, serious insult, or illegal or immoral actions by the victim. Cumulative affect can be caused by a prolonged intolerable mental state, resulting from regular illegal or immoral behavior by the victim.

SUÇUN ANİ GELİŞEN ŞİDDETLİ RUHSAL HEYECAN HALİNDE İŞLENMESİ

VUSAL MAMMADOV

*Adalet bakanlığı Adli Uzmanlık Merkezinin
başkan yardımcısı,
Adli Uzmanlık Merkezinin
doktora adayı*

Ö Z E T

Affekt (ani gelişen şiddetli ruhsal heyecan hali), kişinin bilincini ve davranışlarını etkileyen, organizmanın işleyişinde köklü değişikliklere yol açan yoğun ve kısa süreli duygusal bir süreçtir.

Patolojik affekt, bilincin tamamen kaybolması, dürtüsel hareketler ile hafızanın tamamen veya kısmen

yitirilməsiylə birlikdə görülməli keçici bir ruhsal fəaliyyət bozukluğu olaraq tanımlanır və ən az üç psixiatri uzmanından oluşan bir kurul tərəfindən təsdiq edilir.

Fizioloji və kumulativ affektiv durumlar, kişinin cəzai ehliyyətini ortadan kaldırmayan ruhsal bozukluklardır; bu durumdakı kişi öz eylemlərini və gerçəkləşən olayları tam olaraq kavrayamaz. Bir kişinin suç təşkil edən fiili işlərdə ani gələn şiddətli ruhsal heyecan (affekt) hâlinde bulunup bulunmadığı, adli psixoloji tədqiqat nəticəsində hüquqi olaraq dəyərləndirilir.

Fizioloji affekt, şiddət, ağır hakarət ya da mağdurun hüquqa aykırı və ya əxلاق dışı davranışı kimi tək bir psixoloji travmatik olay nəticəsində ortaya çıxar. Kumulativ affekt isə mağdurun sürekli hüquqa aykırı və ya əxلاق dışı davranışlarının yol açdığı uzun müddətli və dayanılmaz bir ruhsal durum nəticəsində meydana gələ bilər.

СОВЕРШЕНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СОСТОЯНИИ ВНЕЗАПНО ВОЗНИКШЕГО СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ (АФФЕКТА)

ВУСАЛ МАМЕДОВ

*Заместитель начальника
Центра Судебной Экспертизы
Министерства Юстиции,
диссертант Центра Судебной
Экспертизы*

Р Е З Ю М Е

Аффект – это интенсивный и кратковременный эмоциональный процесс, который влияет на сознание и поведение человека и вызывает фундаментальные изменения в функционировании организма.

Патологический аффект определяется как временное нарушение психической деятельности, сопровождающееся полной потерей сознания, импульсивными действиями и полной или частичной потерей памяти, и устанавливается комиссией, состоящей как минимум из трех экспертов-психиатров.

Физиологические и кумулятивные аффективные состояния — это психические расстройства, не исключающие вменяемости, при которых человек в таком состоянии не полностью осознает свои действия и происходящие события. Факт нахождения человека в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта) во время совершения преступного деяния получает юридическую оценку по заключению судебно-психологической экспертизы.

Физиологический аффект возникает в результате единичного психотравматического действия – насилия, серьезного оскорбления, незаконного или аморального поступка потерпевшего, кумулятивный аффект может быть вызван длительным невыносимым психическим состоянием, являющимся следствием регулярного незаконного или аморального поведения потерпевшего.

*Rəyçi: elmi rəhbər, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında
Dövlət Vergi Xidmətinin Elm,
innovasiya və əməkdaşlıq şöbəsinin rəisi,
hüquq elmlər doktoru Nazim Əliyev
Təqdim edən: V. Məmmədov
Daxil olma tarixi: 05.05.2026
Təkrar işlənmə tarixi: göndərilməyib.
Çapa imzalanma tarixi: 12.05.2026*